

velopment and it appears and the increase of consciously – spiritual factors of the development, that is ancient metaphysics of «light» which finds further appropriate development in the modern scientifically – philosophical and social and cultural paradigm as an increase of social and spiritual factors of the development.

Keywords уврїж – frenzy creative process worldcreation, inspiration, enlightenment, metaphysics of light, glare, socio-cultural paradigm svidomisno and spiritual development factors, intellectualization.

Валерій СТЕЦЕНКО

Особливості філософування про Бога і людину А. Шептицького та Й. Сліпого

Розглянуто особливості розвитку томістичної традиції в творчій спадщині відомих представників української греко-католицької філософської та богословської думки першої половини ХХ ст. Проаналізовано специфіку концептуального змісту їхньої рефлексії в цьому напрямку як оригінального національного феномена. Досліджено внесок у розвиток української томістичної філософії видатних релігійних мислителів ХХ ст. А. Шептицького та Й. Сліпого.

Ключові слова: томізм, неотомізм, віра й розум, українська томістична філософія.

У першій половині ХХ ст. найбільш авторитетними й знаковими посталями УГКЦ, її богослов'я та філософської теології стають очільник українських греко-католиків митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) та його найближчий сподвижник Йосиф Сліпий (1892–1984), які видрізнялися не лише особистою харизмою, плідною працею на розбудову Церкви, активною громадсько-політичною діяльністю, а й своїм надзвичайно великим внеском у розвиток української богословської науки та релігійної філософії, духовної культури України загалом¹. Тому цілком логічно, що з-поміж інших представників української релігійної думки першої половини ХХ ст., творчість саме цих двох видатних мислителів вимагає особливо ретельного аналізу.

Зокрема, з величезної за обсягом й дуже розмаїтої за змістом теологічної спадщини митрополита А. Шептицького виділяються своїми непересічними релігійно-філософськими ідеями його відомі «Твори (аскетично-моральні)» та «Твори (морально-пасторальні)», що стали вагомим здобутком української богословсько-філософської науки². Це

значною мірою стосується й багатьох інших богословсько-філософських положень, сформульованих митрополитом у своїх працях, які вийшли окремими публікаціями або в численних збірках його пастирських послань та листів³.

На особливу увагу заслуговує і творчий доробок першого ректора Львівської богословської академії, коад'ютора глави УГКЦ Андрея Шептицького, згодом його наступника, керівника зарубіжної УГКЦ і кардинала Ватикану, блаженнішого Йосифа Сліпого. Так, викликають велике зацікавлення своїм високим теоретико-філософським рівнем найважливіші догматичні праці цього визначного діяча УГКЦ, присвячені розгляду питань про Святу Трійцю, походження Святого Духа та Святі Тайну⁴. До того ж, завдяки гармонійному поєднанню богословської й філософської творчості, цей греко-католицький мислитель став автором не лише богословських, а й відомих філософських та історико-філософських праць⁵.

Вивчення богословської й релігійно-філософської спадщини А. Шептицького та Й. Сліпого вже знайшло, певною мірою, своє місце як у деяких фундаментальних монографічних роботах, так і в окремих розвідках у періодичних виданнях, збірниках статей і матеріалів наукових конференцій⁶. Однак проблема дослідження творчості цих видатних українських релігійних мислителів та аналізу її богословського й релігійно-філософського змісту й надалі залишається актуальною.

Звичайно, особистості Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого як богословів і філософів потребують ще більш всебічного, ґрунтовного та системного осмислення, оскільки їхній богословсько-філософський спадок виявився дуже вдячним матеріалом для розуміння історико-філософського процесу в Україні, а надто – для розуміння специфіки розвитку української релігійної філософії. Метою цієї розвідки є дослідження деяких з тих питань, які найбільш виразно засвідчують глибину й оригінальність богословсько-філософського мислення цих двох видатних діячів УГКЦ, аналіз особливостей їхньої рефлексії та сформульованих в її межах філософсько-теологічних концептів, визначення того нового, що ці інтелектуали внесли в історію релігійно-філософської думки України в першій половині ХХ ст.

Так, у дослідженні богословсько-філософської спадщини Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого нашу увагу привертає те, що вона була важливою складовою характерної для провідних мислителів УГКЦ того часу томістичної філософії. Як стверджують деякі вітчизняні дослідники, значною мірою це умовлено обставинами еволюції тогочасної за-

хідноєвропейської богословської й філософської думки, передусім теології й філософії Римо-католицької церкви, з якими була тісно пов'язана творчість західноукраїнських греко-католицьких мислителів. Зокрема, відомо, наскільки негативно сприйняла офіційна богословська наука (томізм) РКЦ появу на початку ХХ ст. такої модерністської філософської течії, як аналітична філософія (неопозитивізм), а особливо – виникнення спочатку в середовищі католицьких (під впливом неотомізму), а згодом і протестантських (під впливом екзистенціалізму) теологів релігійного (богословського) модернізму. Своєю чергою, боротьба з філософським та богословським раціоналізмом (неопозитивізму та релігійного модернізму в католицизмі), а почасти – і з деякими тенденціями в неотомізмі, відродила схоластичну течію в католицькій теології, і томізм знову зайняв провідне місце в богословській науці РКЦ⁷. Зрозуміло, що вказані обставини пошавили інтерес і до релігійно-філософського томізму.

Що ж стосується впливу на українських греко-католицьких інтелектуалів дуже популярної в першій половині ХХ ст. філософії неотомізму, то, як підкреслюється в історико-філософській літературі, така його популярність серед католицьких теологів і філософів обумовлювалася потребою звернення релігійних мислителів тієї доби до гуманізму в поєднанні з апеляцією до абсолютних цінностей, здатних об'єднати «розділений світ», надати йому цілісності й гармонії. Не дивно, що неотомізм, який поставив це собі за мету, продовжуючи водночас томістичну традицію примирення розуму й віри, поєднання науки й релігії, став у підсумку одним з найвпливовіших напрямів католицької й загалом західноєвропейської філософії першої половини ХХ ст.⁸

Цілком логічно, що й українська релігійно-філософська думка цього періоду, яка була органічною складовою світового філософського процесу, ввібрала в себе ідеї неотомізму. Знаходимо їх і в концепціях релігійних мислителів УГКЦ. На цьому спеціально наголошує у своїй статті львівська дослідниця О. Ліщинська⁹. По суті, її розвідка є чи не єдиною на сьогодні спробою узагальненою розгляду особливостей, ідей та головних представників досить потужної богословсько-філософської течії в середовищі УГКЦ, яка сформувалася в аналізований період під впливом томістичної традиції. Зокрема, О. Ліщинська визначає цю течію в греко-католицькій теології та філософії (філософській теології), до якої в першій половині ХХ ст. відносить А. Шептицького, Й. Сліпого, Г. Костельника, М. Конрада, а в другій половині ХХ ст., крім Й. Сліпого, – також М. Любачівського, С. Мудрого, П. Біланюка, як «український неотомізм». За

висновками дослідниці, ці українські греко-католицькі релігійні мислителі, перебуваючи під впливом аристотелівсько-томістичної філософії, висловлюють не лише співзвучні із західноєвропейськими філософами-неотомістами погляди, але й такі оригінальні ідеї, які містять певні концептуальні особливості, що дає змогу тлумачити їхні концепції як особливий вияв неотомізму, дозволяє розглядати цей український неотомізм як оригінальний національний феномен¹⁰.

Поряд з цим, незважаючи на монографічні праці А. Базилевича¹¹, О. Гриніва¹², І. Гриньоха¹³, М. Кашуби та І. Мірчук¹⁴, В. Ленцика¹⁵, І. Музички¹⁶, Ю. Тамаша¹⁷, присвячені творчості деяких зі гаданих інтелектуалів, проблема розвитку томістичної традиції в українській (греко-католицькій) богословській та релігійно-філософській думці першої половини ХХ ст. залишається ще малодослідженою, потребує більш ґрунтовного, всебічного і системного вивчення. Необхідно уточнити і сам напрям філософії, до якого слід віднести цю релігійно-філософську творчість західноукраїнських богословів та філософів, і персональний внесок у розвиток томістичної традиції таких визначних діячів УГКЦ, як А. Шептицький та Й. Сліпий.

На наш погляд, розвиток томістичної традиції в богословсько-філософській спадщині цих видатних українських релігійних мислителів заслуговує назви не «український неотомізм», а радше «українська томістична філософія», через особливо помітний вплив на неї саме традиційної аристотелівсько-томістичної манери філософування (хоча трапляються в ній і окремі ідеї неотомізму). Недаремно зусилля прихильників «універсального українського християнства» у першій половині ХХ ст. очолив саме митрополит Андрей Шептицький, який, як і багато хто з його попередників серед предстоятелів УГКЦ, прагнув до об'єднання християнських конфесій України на основі католицької (тобто томістичної) теології та філософії¹⁸.

Так само і Йосиф Сліпий, як непримиренний противник візантійського православ'я (хоч і визнавав його заслуги в теології, особливо Йоана Дамаскіна), у своїх творах рішуче заперечував його богословську цінність для УГКЦ, обстоюючи переваги традиційної схоластично-томістичної католицької теології та філософії¹⁹. Особливо добре це видно на прикладі таких його відомих історико-філософських праць, як «Фома з Аквіну і схоластика» та «Нариси історії середньовічної (схоластичної) філософії»²⁰. Високо оцінюючи схоластичну (включно з томізмом) середньовічну філософію, Й. Сліпий, як, зрештою, і його однопіддумці, виходив з того, «що ця філософія має одну заслугу: вона приготувала ґрунт... для дальшого

розвитку філософського мислення, включаючи і модерні філософські течії... Без вивчення середньовічної філософії годі починати студії сучасного філософського мислення, а нехтування метафізикою, яку від старинних філософів передала нам схоластика, не дає можливості студентові пізнати правдивий образ і зміст філософії»²¹.

Як бачимо, саме томізм і розвиток томістичної традиції, тобто аристотелівсько-томістичної манери (стилю) філософування з властивим йому концептуальним змістом (а не неотомізм як повністю оновлене й модернізоване вчення Томи Аквінського), є провідним лейтмотивом у філософуванні А. Шептицького та Й. Сліпого. Власне це, на наше переконання, і дає підставу вважати більш адекватною щодо їхнього філософування назву «українська томістична філософія», а не «український неотомізм».

Аналіз релігійно-філософських концепцій А. Шептицького та Й. Сліпого дозволяє виявити питомі риси та провідні ідеї української томістичної філософії, допомагає виділити низку питань, які трактуються в томістичному дусі. Серед них розроблений ще Томою Аквінським класифікаційно-підпорядковуючий метод систематизації окремих знань. Він знайшов свій особливий вияв в універсальності (як і в Аквіната) релігійно-філософських вчень Шептицького та Сліпого. Але найбільш помітною ознакою філософування цих мислителів у томістичному дусі й манері є їхня увага до гносеології та онтології Томи, зокрема, до сформульованих ним ідеї (принципу) «гармонії віри і розуму» (науки й релігії) та кредо «філософія – служниця богослов'я» («природна теологія» – філософська теологія як пропедевтика «надприродної теології» – богослов'я), а також – до його обґрунтувань теоцентризму, доказів Бога, положень христології, філософсько-антропологічних (сутність людини й людської душі) та етичних (свобода, щастя особистості) питань, проблеми суспільства й особи тощо. Все це й об'єднується в межах розгляду головної для томізму універсальної богословсько-філософської проблеми «Бог – світ – людина».

Так, дослідники вказують на важливе значення трьох понять в універсальному богословсько-філософському вченні митрополита А. Шептицького: «Теос, космос, антропос», які об'єднують теоцентричну світонастанову – Бог як незримий центр світу з уявленнями про сотворений Ним універсум (Всесвіт) і людину як його зримий центр. Завдяки динамічному зв'язку «Теос, космос, антропос», що є серцевиною його вчення, митрополит і з'єднує в ньому «нетварне» з «тварним»: трансцендентну, сакральну сферу з природою, Бога з людиною²².

Водночас науковці звертають увагу і на доволі помітні національні особливості томістичної філософії греко-католицьких мислителів. Для неї, як і загалом для української релігійної філософії, прикметним залишається домінування морально-етичних та антропологічних питань, проблеми людини у світі та суспільстві, з особливим акцентом на національних і загальнолюдських гуманістичних цінностях²³. Наприклад, орієнтуючись у своїй гносеології на томістичну традицію, Андрей Шептицький пріоритетного значення серед внутрішніх орієнтирів особистості надає розуму, знанню, мудрості, пов'язуючи їх з ознаками, притаманними українцям. У своїй праці «Божа мудрість» він розглядає глибоке «поціновування мудрості» як національну прикмету й водночас найважливішу потребу українського народу²⁴.

Шляхом християнської інтерпретації гносеології, де головною домінантою стає віра, спрямована на пізнання єдиної (Божественної) Істини, греко-католицькі мислителі наводять місток від понять «розум, мудрість, наука» до віри й релігії²⁵. Вирішується ця проблема співвідношення між ними цілком у томістичній манері – як гармонія віри та розуму, при зверхності першої. Ця ідея гармонії віри та розуму (що передбачає й відповідне витлумачення гармонії релігії та науки є однією з провідних як у творчості А. Шептицького, так і Й. Сліпого²⁶. Зокрема, для Шептицького, як наголошує дослідник його творчості А. Базилевич, «ідеал науки є по ідеалі святости найвищим ідеалом людства»²⁷. Так само й існуючі суперечності між релігією й наукою пояснюються обома мислителями як результат непорозуміння²⁸.

Таке обґрунтування гармонійного співвідношення віри та розуму (релігії та науки) забезпечує українським послідовникам томістичної традиції й адекватне відображення онтологічної картини світу. Як і гносеологія, онтологія А. Шептицького та Й. Сліпого значною мірою була викликана томістичним впливом. Митрополит, зокрема, стверджував, що поза світом потрібно розумом шукати когось, від кого все походить, тобто першопричину, першорухія – Творця світу²⁹. У цих міркуваннях Шептицького спостерігається виразна аналогія з каузально-космологічними (каламичними) доказами існування Бога в Т. Аквінського. Це сповна стосується і Й. Сліпого. За з'явленням українських релігійних мислителів, Бог – початок (джерело) і причина всього існуючого.

Визначальним для української томістичної, як і загалом для української християнської філософії, є «конечний Богоцентризм». Перебуваючи в межах такого теоцентричного світогляду, властивого для християнського віровчення, греко-католицькі мислителі відповідним чином

витлумачують онтологічну картину світу. Згідно з їхнім вченням про буття, світ – це єдина всеосяжна система, порядок, де все влаштовано розумно й доцільно Богом-Творцем. Сам Бог є найдосконалішою реальністю, вершиною онтологічної структури Всесвіту. Так, за словами Й. Сліпого, «суть і природа Божа – безмежна і безконечна, наймудріша, найкраща і найліпша, наймогутніша і наймиліша, найсправедливіша і найсвятіша»³⁰. На думку А. Шептицького, звідси цілком логічно виходить, що в основі всього суцього є абсолютне божественне буття, яке породжує все багатоманіття світу³¹.

Християнське віровчення, на яке спираються ці релігійні мислителі, також органічно поєднує теоцентризм з ідеєю людинолюбства. Цей синтез, як відомо, набуває форми християнського гуманізму. Його ідеями просякнуті і філософія Т. Аквінського, і неотомістів І. Бохенського, Ж. Марітена та ін. Таке поєднання християнського віровчення з гуманістичними цінностями є давньою традицією і в українській релігійній філософії. Цим, власне, й пояснюється та особлива наповненість християнським гуманізмом греко-католицької філософської теології першої половини ХХ ст., у т. ч. томістичної філософії А. Шептицького та Й. Сліпого. Розвиваючи томістичні погляди вони, як доводить зміст їхніх творів, прагнуть за допомогою гуманістичного християнського світогляду гармонізувати відносини людини зі світом, розглянути їх у контексті головної для них богословсько-філософської проблеми «Бог – світ – людина»³². Тож таке гуманістичне «звучання» богословської та релігійно-філософської думки цих видатних греко-католицьких мислителів, безумовно, зближує їх не лише з томізмом, а й з неотомізмом у контексті його оновленого християнського гуманізму.

Важливе місце в обґрунтуванні онтологічної картини світу А. Шептицький та Й. Сліпий відводять христології, де відчутно виявляє себе томістична ідея органічної єдності, синтезу сакрального й мирського. Так, відповіді до універсального вчення А. Шептицького, поєднання трансцендентного та природного, Божественного й людського уособлює Ісус Христос, який, за визначенням митрополита, є «пречудним твором теоандричним» (Боголюдиною), в чийй особі поєднується сакральний і природний світ, з якого «з плодом людського ума лучиться плід Божого слова»³³. Ісус Христос-Спаситель виконує особливу місію, рятуючи людей й об'єднуючи їх своїм законом любові, огортаючи, за висловом А. Шептицького, «найніжнішою, найсердечнішою, вітцівською, материнською любов'ю»³⁴. У такий спосіб низька людська природа підноситься до гідності синівства Божого. Ці міркування, підкреслюють дослідники, й

характеризують вчення видатного українського мислителя як глибоко гуманне³⁵.

На переконання А. Шептицького, Й. Сліпого, як і інших представників томістичної філософії, завдяки Ісусові Христові та християнству, людська особистість не губиться у світі й водночас не розчиняється в Абсолюті. За допомогою Христові науки людина отримує змогу опанувати світом і собою, пізнати світ і себе, своє внутрішнє єство. Нарешті, дарована людям Богом-Отцем через свого Сина-Христа любов налагоджує гармонію між особистістю та Творцем. Як неодноразово наголошував у своїх творах А. Шептицький, любов – це першооснова життя, яка звеличує й освячує душу, скеровує у бік добра, об'єднує людей й водночас підносить особистість до трансцендентних першооснов світу³⁶.

Як бачимо, онтологічна картина світу в ученні А. Шептицького нагадує його ієрархічну впорядкованість у Т. Аквінського: неорганічна й органічна природа, людина та людське суспільство, царство «чистих духів» і Бог як вершина світу. Продовжуючи думку Аквіната, що кожне Боже створіння складається з пасивного первня – матерії, та актуалізуючої її певної духовної форми, звідки і постає багатоманіття сотвореного Богом світу, митрополит, як і інші українські послідовники Томи, вказує, що саме дух є творчою причиною всього існуючого. Від духовного первня походить матерія та її закони, життя та його доцільність, людина та її розум³⁷.

Отже, вже в межах онтологічних міркувань українських томістів можна простежити акцент на антропологічній проблематиці. Релігійні мислителі УГКЦ значне місце у своєму філософуванні відводять осмисленню сутності людини, її природного й духовного первнів. Основою їхньої антропології, як типово християнської, є теза про єдність духовного й матеріального, невидимого й видимого, Бога й людини. Людина, згідно з цим поглядом, постає як складна субстанція, що містить душу та тіло. При цьому греко-католицькі філософи відводять душі вагомішу роль, вважаючи її основою особистості. Так, А. Шептицький стверджував, що людська душа – це промінчик з неба, у якому міститься духовне життя особистості³⁸.

Таким чином, у своїй інтерпретації християнського гуманізму А. Шептицький шукає розкриття істинної людяності через вияв у ній духовного, вічного, Божественного. У його концепції християнського гуманізму наголошується, що людина є творінням, а отже – сином Бога, який своєю благодаттю наблизив її до вічного життя та особистого щастя, наділив високою гідністю. Так цілком у дусі християнського гуманізму Т. Аквінського, де ідея людинолюбства нерозривно пов'язана з теоцентризмом, митрополит розглядає особистість крізь призму її безпосереднього зв'язку

з Богом, а тому трактує її життя як святиню. Мислитель особливо підкреслює те, що людина – найдосконаліше Боже творіння. Творець наділив її безсмертну душу розумом і свободою, чим наблизив до своєї абсолютно досконалої сутності. Саме розум і свобода роблять людину віддзеркаленням безмежної Божественної досконалості³⁹.

Звідси, на думку дослідників, походить і характерний для української томістичної філософії засновок, що людина, наділена Творцем розумом і свободою, здатна обрати праведний шлях морального вдосконалення⁴⁰. Тобто й у осмисленні морально-етичних проблем послідовники томістичної традиції в УГКЦ також тяжіють до їхнього аристотелівсько-томістичного витлумачення з домінуючою орієнтацією на розум і мудрість, даровані людині її Творцем⁴¹. Своєю чергою, вічний і безмежно досконалий Абсолют (Бог), який виступає синтезуючим чинником віри, розуму й моралі, як саме втілення вищої Мудрості, Правди і Добра, проголошується А. Шептицьким та Й. Сліпим найвищою моральною метою, до якої повинен прямувати кожний християнин⁴².

У підсумку, як видається, цілком коректним буде висновок, що, розглядаючи гносеологічні, онтологічні, антропологічні та етичні проблеми, А. Шептицький та Й. Сліпий, безперечно, перебували в силовому полі томістичної традиції, з характерним для неї впливом інтелектуалізму. Водночас співзвучним західноєвропейському неотомізму є розвиток цими видатними українськими релігійними мислителями концепції християнського гуманізму. Висловлені ними оригінальні ідеї, що поєднують загальнолюдський гуманістичний потенціал християнського віровчення з національними цінностями, сповнені пріоритетом особистості, наділеної розумом і свободою, гідністю синівства Божого.

¹ Базилевич А. Введення в твори митрополита Андрея Шептицького / А. Базилевич. – Львів: Свічадо, 1993; Гриньох І. Введення до творів Кардинала Йосифа, Верховного Архієпископа / Іван Гриньох. – Львів: Сучасність, 1988; Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: митрополит А. Шептицький і патріарх Й. Сліпий / В. Ленчик. – Львів: Свічадо, 2001.

² Шептицький А. Твори (аскетично-моральні) / Андрей Шептицький. – Львів: Свічадо, 1994.; Його ж. Твори (морально-пасторальні) / Андрей Шептицький. – Львів: Свічадо, 1993.

³ Шептицький А. Божа мудрість / Андрей Шептицький. – Львів: Біблос, 1932.; Його ж. Божа сійба / Андрей Шептицький. – Жовква: Печатня оо. Василіян, 1913; Його ж. Пастирські послання 1899–1914 рр. / Андрей Шептицький. – Львів: Артос, 2007. – Т. 1; Його ж. Пастирські послання 1918–1939 рр. / Андрей Шептицький. – Львів: Артос, 2009. – Т. 2.; Його ж. Письма-послання (1939–1944) / Андрей Шептицький. – Львів: Фонд духовного відродження ім. Митрополита

Шептицького, 1991; Його ж. Твори : пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської єпархії (1899–1904) / Андрей Шептицький. – Львів : Бібльос, 1935.

- ⁴ Заповіт Патріярха. – Львів: Логос, 1995.; Сліпий Й. Твори : у 14 т. / Йосиф Сліпий. – Рим: Укр. катол. ун-т ім. Св. Климента папи, 1980. – Т. 9; Твори Кир Йосифа, Верховного Архієпископа і Кардинала / [за ред. І. Хоми, І. Яцківа]. – Рим, 1969.
- ⁵ Сліпий Й. Віра і наука / Йосиф Сліпий. – Львів: Бібльос, 1935.; Його ж. Нариси історії середньовічної (схоластичної) філософії / Йосиф Сліпий. – Рим: Укр. катол. ун-т ім. Св. Климента папи, 1991.; Його ж. Фома з Аквіну і схоластика / Йосиф Сліпий // Богословія. – Львів, 1925. – Т. 1–4.
- ⁶ Базилевич А. Введення в твори митрополита Андрея Шептицького...; Бліхар В. С. Філософсько-богословський аспект пізнання у творчій спадщині Андрея Шептицького / В. С. Бліхар // Історія релігій в Україні: [наук. щорічник. 2007 р. / ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, Л. Моравська]. – Львів : Логос, 2007. – Кн. 2. – С. 68–74; Гринів О. І. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог / О. І. Гринів. – Львів : Місіонер, 1994; Гриньох І. Введення до творів Кардинала Йосифа, Верховного Архієпископа...; Дарморіз О. Питання співвідношення віри і розуму в богословсько-філософській концепції митрополита Андрея Шептицького / Оксана Дарморіз // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2009 р. / ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, Л. Моравська]. – Львів: Логос, 2009. – Кн. 2. – С. 64–68; Дичковська О. Віра і наука: проблема співвідношення в контексті філософії Йосифа Сліпого / Оксана Дичковська // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2009 р. / ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, Л. Моравська]. – Львів : Логос, 2009. – Кн. 2. – С. 74–77; Захара І. Києво-Могилянська академія в оцінці Йосифа Сліпого / Ігор Захара // Релігієзнавчі студії / [ред. кол.: В. Мельник, М. Кашуба, Т. Салига [та ін.]]. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – Вип. 1. – С. 3–11; Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви...; Ліщинська О. Концепція християнського гуманізму в релігійній філософії А. Шептицького / Ольга Ліщинська // Релігієзнавчі студії / [ред. кол.: В. Мельник, Т. Салига, М. Кашуба [та ін.]]. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 32–40; Її ж. Моральна концепція Андрея Шептицького / Ольга Ліщинська // Історія релігій в Україні: [тези повідомлень VII міжнар. круглого столу (Львів, 12–14 травня 1997 р.) / ред. кол.: М. Бандрівський, В. Гаюк, Я. Дашкевич [та ін.]]. – Львів: Логос, 1997. – С. 112–113; Її ж. Український неотомізм: особливості, ідеї, представники / Ольга Ліщинська // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. – Львів, 2001. – Вип. 3. – С. 213–220; Музичка І. Початки української богословської науки в двадцятому столітті і Блаженніший Патріярх Йосиф / Іван Музичка. – Рим, 1978.; Тиміш Л. Внесок Українського Богословського Наукового Товариства у дослідження церковно-історичних питань (міжвоєнний період) / Лідія Тиміш // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2008 р. / ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, О. Киричук [та ін.]]. – Львів : Логос, 2008. – Кн. 2. – С. 331–337.
- ⁷ Макух У. Журнал «Богословія» в українській богословській думці ХХ століття / Уляна Макух // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2007 р. / ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, Л. Моравська]. – Львів: Логос, 2007. – Кн. 2. – С. 165.
- ⁸ Ліщинська О. Український неотомізм... – С. 213.

- ⁹ Там само. – С. 214–220.
- ¹⁰ Там само. – С. 213.
- ¹¹ Базилевич А. Введення в твори митрополита Андрея Шептицького...
- ¹² Гринів О. І. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог...
- ¹³ Гриньох І. Введення до творів Кардинала Йосифа, Верховного Архієпископа...
- ¹⁴ Кашуба М. Гавриіл Костельник : філософські погляди / Марія Кашуба, Ірина Мірчук. – Дрогобич: Вимір, 2002.
- ¹⁵ Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: митрополит А. Шептицький і патріарх Й. Сліпий / В. Ленцик. – Львів : Свічадо, 2001.
- ¹⁶ Музичка І. Початки української богословської науки в двадцятому столітті...
- ¹⁷ Тамаш Ю. Гавриіл Костельник медзи доктрину и природу / Ю. Тамаш. – Нови Сад, 1986.
- ¹⁸ Чубатий М. Митрополит Андрей та його ідея католицької України / М. Чубатий // Патріархат. – Львів, 2007. – № 3. – С. 12–14.
- ¹⁹ Захара І. Києво-Могилянська академія в оцінці Йосифа Сліпого... – С. 3–11.
- ²⁰ Сліпий Й. Нариси історії середньовічної (схолястичної) філософії... Його ж. Фома з Аквіну і схоластика...
- ²¹ Сліпий Й. Нариси історії середньовічної (схолястичної) філософії. – С. 5.
- ²² Ліщинська О. Концепція християнського гуманізму в релігійній філософії А. Шептицького... – С. 35; Її ж. Український неотомізм... – С. 214.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Шептицький А. Божа мудрість – С. 6.
- ²⁵ Бліхар В. С. Філософсько-богословський аспект пізнання у творчій спадщині Андрея Шептицького... – С. 69–73.
- ²⁶ Дарморіз О. Питання співвідношення віри і розуму в богословсько-філософській концепції митрополита Андрея Шептицького... – С. 64–68; Дичковська О. Віра і наука: проблема співвідношення в контексті філософії Йосифа Сліпого. – С. 74–77.
- ²⁷ Базилевич А. Введення в твори митрополита Андрея Шептицького... – С. 101.
- ²⁸ Сліпий Й. Віра і наука. – С. 48; Шептицький А. Твори (аскетично-моральні). – С. 168.
- ²⁹ Шептицький А. Твори: пастирські послання до духовенства й вірних Станіславівської єпархії... – С. 189.
- ³⁰ Сліпий Й. Твори : у 14 т. / Йосиф Сліпий. – Рим: Укр. катол. ун-т ім. Св. Климента папи, 1980. – Т. 9. – С. 99.
- ³¹ Шептицький А. Твори : пастирські послання до духовенства й вірних Станіславівської єпархії. – С. 189–190.
- ³² Сліпий Й. Твори: у 14 т. – Т. 9; Твори Кир Йосифа, Верховного Архієпископа і Кардинала...; Шептицький А. Божа мудрість... Його ж. Божа сійба...; Його ж. Твори (аскетично-моральні) / Андрей Шептицький. – Львів : Свічадо, 1994. – 493 с.; Шептицький А. Твори (морально-пасторальні)...
- ³³ Шептицький А. Письма-послання (1939–1944). – С. 133.
- ³⁴ Шептицький А. Твори (морально-пасторальні). – С. 197.

- ³⁵ Ліщинська О. Концепція християнського гуманізму в релігійній філософії А. Шептицького... – С. 36–37.
- ³⁶ Шептицький А. Письма-послання (1939–1944). – С. 179, 223; Його ж. Твори (аскетично-моральні). – С. 269; Його ж. Твори: пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської єпархії. – С. 37.
- ³⁷ Ліщинська О. Український неотомізм... – С. 215.
- ³⁸ Шептицький А. Письма-послання (1939–1944). – С. 88.
- ³⁹ Шептицький А. Твори: пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської єпархії... – С. 183.
- ⁴⁰ Ліщинська О. Український неотомізм... – С. 215.
- ⁴¹ Ліщинська О. Моральна концепція Андрея Шептицького... – С. 112.
- ⁴² Сліпий Й. Віра і наука. – С. 10; Шептицький А. Божа сійба. – С. 50.

SUMMARY

Valerij Stetsenko

Specificity of philosophical reflection on God and human being by A. Sheptytskyi and Y. Slipu

The article considers the peculiarities of the development of Thomistic tradition in the creative legacy of prominent representatives of Ukrainian Greek Catholic philosophical and theological thought of the first half of the 20th c. Specific features of the conceptual contents of their speculations in this respect as an original national phenomenon have been considered. The author investigates the special contribution of outstanding religious thinkers of the 20th c. A. Sheptytskyi and Y. Slipu in the development of Ukrainian Thomistic philosophy.

Key words: Thomism, Neo-Thomism, faith and reason, Ukrainian Thomistic Philosophy.